

УДК 376.064.1

Кас'яненко О.М.,
старший викладач кафедри теорії та методики
дошкільної освіти, Мукачівський державний
університет, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ТА СІМ'Ї У ВИХОВАННІ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

***Анотація.** Виявлено, що формування особистості будь-якої дитини, у тому числі з відхиленнями в розвитку відбувається, у першу чергу, у сім'ї, тому від характеру взаємовідносин батьків із дитиною залежить, наскільки адекватними будуть її контакти з соціальним середовищем. Відповідно, актуальною проблемою визначено питання співпраці освітніх закладів і сім'ї у вихованні дитини з особливими потребами. Розкрито мету, схарактеризовано етапи і форми роботи педагога з батьками дитини з особливими потребами.*

***Ключові слова:** інклюзія; інклюзивне навчання; корекційна допомога; психолого-педагогічний супровід; родинне виховання; сім'я; соціалізація дітей з особливими потребами; корекційна педагогіка.*

Постановка проблеми. Сім'я, родина – найвища цінність на Землі, яка робить життя кожної людини щасливим, повноцінним, плідним. Безпосередньо, сім'я – це справжній університет людських відносин, у якому людина росте, розвивається і вдосконалюється. Необхідно додати, що виховання дитини – це важка, трудомістка сфера людської діяльності, успіх якої зумовлюється безліччю чинників найрізноманітнішого походження. Однак, виховує не тільки і не стільки сам виховний процес, а ті щоденні, конкретні взаємини, під час яких дитина день за днем вбирає в себе і активно переосмислює людські цінності, способи поведінки, сутність ставлень до явищ життя й до самої себе.

Формування особистості дитини з відхиленнями в розвитку відбувається, у першу чергу, у сім'ї, тому від характеру взаємовідносин батьків із такою дитиною залежить, наскільки адекватними будуть її контакти з соціальним середовищем, яку освітньо-виховну роботу доцільно проводити, яких фахівців залучати.

Нині спостерігається ситуація, коли права дітей з особливими потребами на здобуття освіти, соціальну інтеграцію та ін. лише декларуються за відсутності механізмів їх реалізації та недостатнього знання інших ефективних практик навчання. Для дітей з особливими потребами та їхніх батьків вибір, який гарантується українським законодавством, є достатньо обмеженим – спеціальні школи-інтернати та навчально-реабілітаційні центри, де за відомих позитивів є й суттєві недоліки, як-то: відірваність дитини від сім'ї, широких соціальних контактів, обмеженість кола міжособистісної взаємодії, не завжди якісний соціально-освітній рівень, зниження конкурентоспроможності на ринку праці.

Важливим питанням постає співпраця освітніх установ і сім'ї з питань виховання дітей з особливими потребами, оскільки батьки, зазвичай, не мають відповідної підготовки, знань, умінь і часто психологічно не готові до вирішення таких життєво необхідних питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безцінними є погляди щодо окресленої проблеми корифеїв родинної педагогіки: Я. Коменського, А. Макаренка, Й. Песталоцці, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Аналіз зарубіжної та вітчизняної практики впровадження інклюзії в освітній процес дає можливість виокремити праці вчених, які зробили найбільший внесок у розроблення теоретико-методичних основ інклюзивної освіти (В. Бондар, Л. Виготський, Д. Демплер, О. Забабурина, І. Іванова, А. Колупаєва, Т. Лорман, Д. Харві та ін.).

Питання готовності майбутнього педагога до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти досліджено Н. Назаровою, О. Мартинчук, Ю. Шумилівською та ін.

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість праць щодо виховання дитини з особливими потребами, питання співпраці освітніх закладів із батьками у розв'язанні даної проблеми ще недостатньо досліджене.

Метою статті є розкрити особливості співпраці освітніх закладів і сім'ї у вихованні дитини з особливими потребами.

Викладення основного матеріалу дослідження. Родина є основою держави. «Родина», «рід», «родовід», «народ» – поняття, що розкривають моральну і духовну сутність, природну послідовність основних етапів формування людини як особистості: від роду до народу до нації – такий природний шлях розвитку кожної дитини, формування її національної свідомості, громадянської зрілості.

Родинне виховання – це перевірений віками досвід національного виховання в сім'ї, є джерелом формування світогляду, трудової підготовки, фізичного змужніння, глибоких людських почуттів, любові до матері й батька, бабусі й дідуся, роду і народу, пошани рідної мови, історії, культури [1, с. 45].

Вітчизняна соціальна психологія розглядає сім'ю як малу групу зі специфічним цільовим призначенням. У першу чергу, сім'я є колективом, оскільки її позасімейна і внутрісімейна діяльність є соціально значущою, суспільно необхідною; сім'я, будучи включеною в соціальну структуру суспільства, інтегрує його цінності [2, с. 89].

Проте не завжди умови виховання в сучасній сім'ї є сприятливими для розвитку і виховання дітей з особливими освітніми потребами. Адже виховувати таку дитину дуже складно і відповідально, бо цю відповідальність батьки зобов'язані нести перед своєю дитиною і суспільством, у якому вони живуть. Якщо діти з особливими освітніми потребами позбавлені правильного виховання, то їхній особистісний недорозвиток поглиблюється, а самі діти можуть стати тягарем для родини і суспільства.

Упровадження інклюзивної освіти зумовлює чимало проблем. Дослідниця Н. Назарова зазначає, що вітчизняна освітня інтеграція впроваджується без серйозної спеціальної підготовки вчителя, психолога масової системи освіти до роботи в умовах інтеграції. Актуальною проблемою також є переважно неадекватне ставлення батьків до закладів корекційної освіти: воно або упереджено негативне, або виражається в нерозумінні його необхідності. Деякі батьки, будучи обізнаними у світових тенденціях, наполягають на праві своєї дитини перебувати у звичайному дитячому садку нарівні зі здоровими однолітками. На перший погляд, таке бажання має вигляд справедливого захисту прав дитини. Проте часто батьки не розуміють основного змісту інклюзивної освіти. Справжня інтеграція та інклюзія передбачає обов'язковий психолого-педагогічний супровід дитини фахівцями (корекційний педагог, психолог, лікар, соціальний працівник). Без нього перебування дитини в масовому навчальному закладі набуває стихійності, формальності, що не лише не приносить користі, а й є шкідливим для дитини, оскільки без одержання відповідної корекційної допомоги порушений психофізичний розвиток дитини лише ускладнюється [3].

Батьки, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, вимушені адаптуватися до ситуації, яка пов'язана з особливими умовами навчання і виховання такої дитини. І досить часто така сім'я потрапляє в дисфункціональне становище не тільки у взаємовідносинах між членами сім'ї, але й суспільством. За висновками багатьох науковців, вирішальним чинником, який впливає на формування й розвиток особистості, поведінки дітей з особливими освітніми потребами, є тісна співпраця між родиною і педагогами, психологами, лікарями.

Сім'ї, у яких виховуються діти з відхиленнями в розвитку, живуть під вантажем багаточисельних проблем; адже не кожен батько чи мати виявляються здатними прийняти

недугу дитини, адекватно реагувати на постійно виникаючі проблеми. Відомо, що пролонгована психотравмуюча ситуація чинить негативний вплив на психіку батьків і ускладнює їхнє відношення до дитини. Декого з батьків трагічність ситуації надламує, а власне особистісні якості батьків визначають можливості соціалізації дітей і адаптації до життя, тобто їхнє майбутнє. Важливою є наявність у батьків такої важливої якості, як стресостійкість, оскільки саме вона необхідна для підтримки дитини. Відсутність же цієї якості вказує на нездатність батьків здійснювати виховання й соціальний супровід власної дитини протягом усього життя, узаємодіяти з фахівцями різного рівня чи навпаки, свідчить про схильність до аутизації по відношенню до дитини чи соціуму [4, с. 60].

Підтримка контакту з батьками дитини, яка має особливі освітні потреби, буде значно легшою, якщо стосунки між педагогом і батьками налагоджені заздалегідь. Адже з початком навчання такої дитини в навчальному закладі першочергові зусилля мають бути спрямованими на те, аби подолати бар'єр між навчальним закладом і родиною. Для цього має бути залучена ціла команда фахівців навчального закладу. Позитивне підґрунтя для співпраці з родиною є ефективною передумовою обговорення (або навіть попередження) проблеми, бо розвиток доброзичливих стосунків у всі часи був життєво необхідним.

Для встановлення контакту з батьками педагогам слід: надати інформацію про план навчально-виховної діяльності дитини; провести з батьками бесіду, щоб краще зрозуміти дитину та її домашнє середовище; заохочувати батьків брати участь у поїздках, організації харчування, видачі книжок; залучати батьків до розроблення напрямів розвитку навчального закладу, співпраці з керівництвом і батьківською громадськістю [5, с. 32].

Серед проблем сімей, які мають дітей з особливими освітніми потребами, першочерговими є такі: розвиток їхньої дитини у процесі навчання, виховання й лікування, нормалізація взаємин між дитиною та членами сім'ї, збереження і підтримка гармонійного клімату в сім'ї, розвиток позитивного ставлення до процесу навчання, педагогів. Для розв'язання цих проблем недостатньо займатися лише дітьми, адже необхідно працювати і з батьками. Умовно їх можна поділити на три групи: так званого невротичного, авторитарного і змішаного типу [6, с. 97].

Для батьків невротичного типу характерні пасивність, виправдання своєї безвідповідальності, намагання відгородити дитину від усіх проблем, навіть від таких, які вона може розв'язати власними силами, постійна тривожність.

Протилежні риси мають батьки, котрі належать до авторитарного типу. Для них характерні: активна життєва позиція, вони керуються лише власними переконаннями, не можуть стримати себе, що пояснюється слабким рівнем самоконтролю, схильні до конфлікту, виявляють холодність при встановленні контактів із дитиною. Як виховний засіб вони часто використовують окрики, фізичні покарання.

У батьків третьої групи виявляються риси двох попередніх. Для них характерні часті зміни настрою – то радість, то депресія.

Усі ці типи сімей потребують зваженого підходу до співпраці в умовах навчання дітей з особливими освітніми потребами. Родину слід спрямувати на роботу зі своєю дитиною, а реалізація цього завдання потребує індивідуальних занять із дитиною, у яких бере участь один із батьків. О. Бикова рекомендує педагогам під час проведення індивідуальних занять ставити за мету: 1) навчити батьків спеціальним педагогічним прийомам для проведення занять із дитиною в домашніх умовах; 2) коригувати внутрішній стан батьків; 3) коригувати взаємини між батьками і дитиною [7, с. 99].

Орієнтуючись на цю мету, педагог розв'язує завдання корекції деяких форм поведінки батьків, зокрема: агресивність, необ'єктивне оцінювання поведінки дитини, бажання відійти від труднощів; формування розуміння проблем дитини; переорієнтування батьків із позиції бездіяльності й очікування дива на позицію

співдіяльності з дитиною, корекція внутрішнього психологічного стану батьків – від переживань за неуспіх до радощів за маленькі успіхи, перехід до позиції творчого пошуку реалізації можливостей дитини. Згодом батьки займають позицію творчого пошуку щодо реалізації можливостей дитини, підвищення особистої самооцінки у зв'язку з можливістю бачити результати своєї праці. Творча діяльність батьків із дитиною допомагає їм самим, позбутися негативного впливу стресу.

Для реалізації цих завдань рекомендується використовувати такі форми роботи: 1) демонстрація прийомів роботи з дитиною; 2) конспектування занять, які проводять педагоги; 3) виконання домашніх завдань зі своєю дитиною; 4) читання спеціальної літератури, яку рекомендує педагог; 5) реалізація творчих задумів у роботі з дитиною.

Для успішної організації навчально-виховного процесу з дітьми з особливими потребами науковці рекомендують на початку проводити індивідуальні заняття у присутності батьків, адже їхня участь у продуктивній зайнятості допомагає реалізувати таку важливу і необхідну потребу в діяльності з дитиною.

Узаємини з дитиною з особливими потребами необхідно починати з установа емоційних контактів, довірчої атмосфери. Часом це буває дуже важко. Однак на початковому етапі педагог повинен показати батькам найпродуктивніші та найефективніші форми взаємодії з їхньою дитиною, включаючи способи привертання уваги і керівництва нею.

Прийняття кваліфікованої допомоги, на думку Л. Виготського [6, с. 127], яку пропонують фахівці, повинно стати для батьків усвідомленим. Залучення батьків до освітнього процесу, перш за все, передбачає психологічну підтримку сімей через консультації, тренінги, групи підтримки, а також їхню активну участь у процесі планування освітньої діяльності, вибору шляхів її оптимізації, можливості бути поряд зі своїми дітьми, іншими родинами.

Під час занять батьки знайомляться з елементарними прийомами корекційної педагогіки й отримують необхідний мінімум спеціальних знань. Їм необхідно навчитися використовувати в роботі з власною дитиною заохочення і покарання. При цьому слід урахувати те, що їм доцільно всі свої дії спрямувати на те, щоб дитина з особливими потребами виховувалася в позитивній атмосфері добра, любові до самої себе. Потрібно, насамперед, хоч це дуже не просто, навчитися любити свою дитину такою, якою вона є. Якщо така дитина навчиться любити батьків, то вона буде доброю і до інших людей, оскільки навчаючись любові до батьків вона навчиться виявляти це почуття до інших. Так, позитивний ефект на занятті справляють прийоми музичної терапії. Крім спеціального корекційного впливу, ці прийоми мають і психотерапевтичний ефект, сприяють зняттю гальмівного стану, як у батьків, так і в дитини.

Залучаючи батьків до роботи з дитиною, педагог дає змогу відчувати радість успіху, який можна розглядати як корекційний ефект. Найголовніше для фахівця – показати батькам, що вони можуть успішно здійснювати власну педагогічну діяльність, яка спрямована на розвиток дитини з особливими освітніми потребами.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, виховна і навчальна діяльність батьків сприяє перебудові їхньої психіки на сприйняття дитини з особливими освітніми потребами такою, якою вона є, на виважене оцінювання її переваг і недоліків. Роль педагога, психолога в такій роботі є надзвичайно важливою. Не викликає сумнівів, що будь-яка людина, незалежно від її функціональної спроможності, заслуговує на шанобливе, гідне ставлення. Однак, існуюча наразі в суспільстві проблема полягає в нездатності сприйняти таку дитину як гідну уваги, піклування, поважного ставлення до неї.

Батьківська причетність до навчання й виховання дітей з особливими освітніми потребами безумовно полегшує досягнення цілей, які поставлені перед закладом освіти (практичний стимул), робить важливий внесок в єдиний процес виховання дитини в

сімейному і дошкільному, шкільному середовищі (педагогічний стимул), також участь батьків є певною формою демократизації та культурної взаємодії (соціальний стимул) [8, с. 34]. Таким чином, ускладнена виховна і навчальна ситуація через залучення до неї дитини з особливими освітніми потребами активізує творчі ресурси дітей, педагогів і батьків та їхні особистісні потенціали. Тому змістова та узгоджена співпраця всіх учасників навчально-виховного процесу сприятиме їхньому взаємозбагаченню, особистісному розвитку та успішній соціалізації.

Список використаної літератури

1. Марушкевич А. А. Родинна педагогіка : навчально-методичний посібник / А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий, Т. Ф. Алексєнко та ін. – Київ : Видавець ПАРАПАН, 2002. – 216 с.
2. Выготский Л. С. Психология развития ребенка : учебное пособие / Л. С. Выготский. – Москва : Академия, 2006. – 512 с.
3. Назарова Н. М. Интегрированное (инклюзивное) образование : генезис и проблемы внедрения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mgpru.ru> – Название с экрана.
4. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене : наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. – Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 274 с.
5. Мартинчук О. В. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. пос. [для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта»] / О. В. Мартинчук. – Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – 288 с.
6. Выготский Л. С. Принципы воспитания физически дефективных детей / Л. С. Выготский // Основы дефектологии. – Санкт-Петербург – Москва : Изд-во «Лань», 2003. – 127 с.
7. Быкова Е. А. Международно-правовой механизм контроля за соблюдением обязательств государств в области защиты прав ребенка / Е. А. Быкова // Вестн. МГУ. – 2004. – № 2. – С. 95–106.
8. Ляшенко В. Рання соціальна реабілітація дітей-інвалідів / В. Ляшенко // Соціальний захист. – 2011. – № 5. – С. 34–41.
9. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці : навч. посіб. / В. І. Бондар. – Київ : Наш час, 2005. – 176 с.
10. Иванова І. Діти з особливими потребами : проблема термінологічного визначення / І. Иванова // Дефектологія. – 2012. – № 1. – С. 2–7.
11. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта : реалії та перспективи : [монографія] / А. А. Колупаєва. – Київ : Саміт-Книга, 2009. – 272 с.

References

1. Marushkevych, A. A., Postovyi, V. H., & Alekseenko, T. F. (2002). *Family pedagogy: Educational-methodical manual*. Kyiv: Publisher PARAPA (in Ukr.)
2. Vygotsky, L. S. (2006). *Child Development Psychology: textbook*. Moscow: Academy (in Russ.)
3. Nazarova, N. M. Integrated (inclusive) education: genesis and implementation problems. Retrieved from <http://www.mgpru.ru>. (in Russ.)
4. Kolupaeva, A. A., & Savchuk, L. A. (2011). *Children with special educational needs and the organization of their education*. The edition is supplemented and revised: the method. book. Kyiv: Publishing group «АТОPOL» (in Ukr.)
5. Martynchuk, A. V. (2010). *Fundamentals of correctional pedagogy: [textbook. Manual for students in the field of preparation «Preschool education»]*. Kiev: University of Boris Grinchenko (in Ukr.)
6. Vygotsky, L. S. (2003). *Principles of education of physically disabled children*. Sankt-Peterburg – Moscow: Publishing house «Lan» (in Russ.)
7. Bykova, E. A. (2004). International legal mechanism for monitoring compliance with the obligations of states in the field of protecting the rights of the child. *Vestn. MSU: Ser. I. Right*, 2, 95–106 (in Russ.)
8. Lyashenko, V. (2011). Early social rehabilitation of disabled children. *Social*, 5, 34–41 (in Ukr.)
9. Bondar, V. I. (2005). *Problems of Corrective Education in Special Pedagogy: textbook*. Kyiv: Our time (in Ukr.)
10. Ivanova, I. (2012). Children with special needs: the problem of terminological definition. *Defektolohiya (Defectology)*, 1, 2–7 (in Ukr.)
12. Kolupaeva, A. A. (2009). *Inclusive education: realities and prospects: [monograph]*. Kyiv: «Summit-Book» (in Ukr.)

Abstract. *Kas'yanenko O. M. Peculiarities of co-operation of educational institutions and families in education of a child with special needs.*

Introduction. *Family is the highest value on the Earth, which makes each person's life happy, full, fruitful. It has been revealed that the majority of families with problem children are characterized by*

different types of disharmonious education and low level of communication. Today there is a situation where the rights of children with special needs for education, social integration, etc. are only declared in the absence of mechanisms for their implementation and insufficient knowledge of other effective training practices. An important issue is the cooperation of educational institutions and families on the education of children with special needs, since parents, as a rule, do not have the appropriate training, knowledge, skills and are often not psychologically ready to solve such vital issues.

Purpose. *To reveal the features of cooperation between educational institutions and families in the upbringing of a child with special needs.*

Results. *Educational and training activities of parents contribute to the restructuring of their psyche to the perception of a child with special educational needs as it is, to a calm assessment of merits and demerits. The role of the teacher, psychologist in this work is extremely important. There is no doubt that any person, regardless of his/her functional ability, deserves a respectful, worthy attitude. However, the problem existing in today's society is the inability to perceive such a child as worthy of attention, caring, respectful attitude to her.*

Parental involvement in the education and upbringing of children with special educational needs certainly facilitates the achievement of the goals set for the institution (practical stimulus), it makes an important contribution to the single process of child education in the family and preschool, school environment (pedagogical stimulus), and parental involvement is a form of democratization and cultural interaction (social stimulus).

Thus, the complicated educational and training situation through the involvement of a child with special educational needs activates the creative resources of children, teachers and parents and their personal potentials. Therefore, meaningful and coordinated cooperation of all participants in the educational process will contribute to their mutual enrichment and personal development.

Conclusion. *We consider it necessary to strengthen the training of teachers to work with children with special needs to work with parents of such children.*

Key words: *inclusion; inclusive education; correctional help; psychological and pedagogical support; family education; family; socialization of children with special needs; correctional pedagogy.*

*Одержано редакцією 14.04.2017
Прийнято до публікації 23.04.2017*

УДК 374.71(410)

КОВАЛЕНКО Світлана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
практики англійської мови, Сумський державний
педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
Україна

АНДРАГОГІЧНІ ПРИНЦИПИ У ПОГЛЯДАХ БРИТАНСЬКИХ ТЕОРЕТИКІВ ОСВІТИ (РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ)

Анотація. *Подано ретроспективний аналіз концептуальних основ освіти дорослих у поглядах провідних британських учених-педагогів із початку ХХ століття до нині. Зокрема, розглянуто доробки Дерекка Легге, Кіріта Річмонда, Артура Стока, Річарда Генрі Таунєя, Коліна Тіммуса, Пітера Джарвіса, Гарольда Ульшира, Базіла Йеклі, науково-педагогічні погляди яких покладено в основу існуючої нині британської концепції освіти дорослих. Проаналізований матеріал може бути використаний при розробленні національної концепції освіти дорослих.*

Ключові слова: *освіта дорослих; андрагогічні принципи; продовжувана освіта; рекурентна освіта; освіта протягом життя; формальна освіта дорослих; неформальна освіта дорослих; професійна освіта дорослих; непрофесійна освіта дорослих.*

Постановка проблеми. *Відсутність єдиної та чіткої концепції освіти дорослих спонукає вчених усього світу вже понад сторіччя досліджувати багатогранну природу*